

Kapitalismin historiaa ajankohtaisesti

Pentti Forsman

Jürgen Kocka,

Kapitalismin lyhyt historia,

Gaudeamus, 2016, Tallinna, 174 sivua

(käännös Timo Soukola, alkuteos *Geschichte des Kapitalismus*, Verlag C. H. Beck, 2014).

Jürgen Kockan *Kapitalismin lyhyt historia* ilmestyi saksaksi vuonna 2014, joten hänellä oli jo silloin hyvin tiedossa rahoitusmaailman tuoreet käänteet. Kockan kirjaa olisi vuoden 2005 aikoihin tuskin ostettukaan. Tuolloinhan lamat ja kriisit eivät enää kuuluneet vaihtoehtojen joukkoon. Nyt historia kiinnostaa taas.

Kirjassaan Kocka kuvaa kapitalismin kehitysvaiheita ja aloittaa käsitteen määrittelyllä. Yhteiskuntatieteilijänä hän käyttää lähteitä laajasti sosiologeista taloustieteilijöihin. Kannattaa todeta, että toisin kuin Suomessa Saksassa kapitalismi -sanaan ei liity suuria tunteita, sillä se on markkinatalouden synonyymi. Kapitalismin kuvauksessa hän käyttää apuna klassikoita Marxia, Weberiä ja Schumpeteria.

Lisäksi Kocka nostaa esiin Keynesin huomion, että kapitalismissa ovat tärkeitä myös mielialat, tunteet ja sattumat, eivät vain Weberin korostamat pääomarationaalisuus ja lasketavuus. Samoin kirjassa on hyvin tiivistettynä Karl Polanyin (1944/2009) pohdinnat. Kocka suhtautuu kriittisesti Polanyin tutkimuksiin ja ennustuksiin, mutta toteaa tällä olleen suuri

vaikutus sodan jälkeiseen keskusteluun. Onhan Polanyin kuvaama jatkuviin muutoksiin pakottava kapitalismin ”saatanallinen mylly” ajankohtainen Kiinassa ja muissa kehittyvissä talouksissa.

Lukijan kannalta Kockan menetelmä kuvata klassikkojen keskeisimpiä teesejä rinnakkain ja toisiaan täydentäen on erittäin hyödyllistä. Kocka itse sanoo, että kapitalismia ymmärtää parhaiten sen kritiikin kautta. Tekstin ymmärrettävyyden taustalla on myös Timo Soukolan erinomainen suomennos.

Toisessa luvussa kirja esittelee kauppiaskapitalismia, jossa Eurooppa seurasi ”Matti Myöhäisenä Kiinaa ja arabeja”. Eurooppa vei kapitalismia kuitenkin pidemmälle, pelkän kaupan ulkopuolelle, finanssikapitalismiin ja osin tuotantoon. Kolmannessa luvussa esitellään monipuolisesti kapitalismin laajenemista muun muassa löytöretkien myötä. Neljännen luvun otsikko on ”Kapitalismin aikakausi”, mikä on jo tutumpaa taloustieteilijöille.

Kocka aloittaa kapitalismin synnyn kuvauksen kiinalaisista ja arabikauppiaista, jotka olivat

jo erikoistuneita kaukokauppaan. Italian 1300-luvun pankkeja ja kaupunkivaltioiden laajaa kaupankäyntiä kaukomaisten kanssa hyödyntävä toiminta loi uutta osaamista, kuten kaksinkertaisen kirjanpidon. Tästä oli lyhyt matka löytöretkiin ja niiden avaamiin mahdollisuuksiin, joista suurimman hyödyn saivat Hollanti ja Englanti.

Monet ovat tottuneet ajattelemaan, että kapitalismi pääsi varsinaisesti vauhtiin vasta teollistumisen ja tuottavuuden kasvun myötä. Kocka lähtee kuitenkin kauppiaskapitalismista. Hän perustelee valintansa kulttuurin hitaalla evoluutiolla. Kockan valinnalle antaa tukea kaksiosainen *Cambridge History of Capitalism* (2014), mikä aloittaa jo Babyloniasta. Temin (2015) tosin pitää kirja-arviossaan sen ensimmäistä, vuoteen 1848 päättyvää osaa tarpeettomana lisäkkeenä kapitalismin ymmärtämisessä. Hän käsittelee vain toisen osan artikkeleita.

Historioitsija Kocka painottaa muutosten vauhdittajina yrittäjyyttä ja riskinottoa suosivaa kulttuuria. Myös valistusajan filosofit, kuten Adam Smith suhtautuivat ymmärtämyksellä liberalismiin ja siirtymiseen omavaraistaloudesta erikoistumisen avulla rahatalouteen. Kulttuurierot selittänevätkin melkoisen osan kehityksestä, mutta myös suhteelliset hinnat vaikuttivat kasvueroihin. Teminin (2015) mukaan energian halpa hinta suhteessa työhön selittää, miksi teollistuminen käynnistyi juuri Englannissa eikä Hollannissa, joka alkuun oli vauraampi maa. Hollannissa käyttövoimana oli turve, kun taas Englannissa alettiin käyttää halpaa hiiltä.

Usein on ihmetelty, miksi teollistuminen ei käynnistynyt Kiinassa, jossa oli tehty monia innovaatioita ruudista lähtien. Kockan mukaan uskonto ja kulttuuri loivat esteitä, vaikka suurkauppiat olivat samalla tavoin varakkaita kuin

Euroopassa. Kiinan konfutselainen virkamieskunta vierasti varallisuuseroja ja vastusti suurten omaisuuksien kasautumista.

Hollannin ja Englannin kulttuurit suosivat yritteliäisyyttä ja kokeiluja. Kummassakaan maassa lainsäädäntö ei luonut esteitä pörseille. Kahvilat ja klubit tarjosivat alustan tietojen vaihdolle. Englannissa jopa työmiehet perustivat omia kerhojaan. Lisäksi on mielenkiintoista, etteivät Amsterdamin tulppaanimania (vuonna 1637) tai Lontoon Etelämeren kupla (vuonna 1737) luoneet pysyviä esteitä finanssi-kapitalismille. On jopa viitteitä siitä, että Etelämeren kuplassa varojaan menettivät amatöörit, kuten kuningas Yrjö II ja Iisac Newton, kun taas pankkiirit ammattisijoittajina ehkä jopa voittivat. Kaupan avulla hankittua varallisuutta oli opittu hajauttamaan.

Kapitalismin aikakautta kuvaava neljäs luku käsittelee omistajuuden, organisaation sekä valtion ja markkinoiden välisten suhteiden muutosta 1700-luvulta lähtien. Sen jakso ”Muuttuva palkkatyö” on yhä ajankohtainen. Siinä Kocka kertoo, että hyvin määritelty työsuhde ja palkansaaja syntyivät vähin erin teollistumisen mukana. Nykyiseen työsuhteen muotoon vaikuttivat poliittiset tekijät, mukaan lukien ammattiyhdistysliike. Myös ammattitaitovaatimusten kasvu pakotti työnantajat myötäilemään työntekijöiden toiveita. Esiteollisena aikana työsuhteet olivat usein tilapäisiä tuoden lisätuloa pienviljelyn oheen (rengit, piit ja käsityöläisten aputyövoima eivät olleet ”vapaita”). Muutosta havainnollistaa proletariaatin kasvu Euroopassa 1550-luvulta, jolloin heitä oli 25 % väestöstä. Jo vuonna 1750 luku oli noussut jo 58 prosenttiin ja 1843 peräti 71 prosenttiin.

Kockan kuvaus palkkatyön kehityksestä on mielenkiintoinen, sillä osassa Suomen ”nollatyösopimuksia” on samanlaisia piirteitä kuin

esiteollisena aikana (Suomessa mäkitupalaiset). Saksassa 1970-luvun alussa vakinaisten työpaikkojen suhde epätyypillisiin (osa- ja määräaikaiset) oli 5:1, vuonna 1990 suhdeluku oli 4:1 ja nykyään enää 2:1” (s. 130). Kockan mukaan teollisuuden osuus työpaikoista oli vuonna 1970 suurimmillaan 47 %, ja nykyisin enää 25 % eli vain hiukan korkeampi kuin vuonna 1800.

Hiukan ihmettelen, ettei Kocka kirjassaan sen enempää pohdi teollisten työpaikkojen ja epätyypillisten työsuhteiden osuuksien keskinäistä yhteyttä. Erityisesti jäin kaipaamaan Kockan näkökohtia mahdollisista muutoksista työmarkkinoilla, joiden historiaa hän on paljon tutkinut. Onhan teollisuuden osuus työpaikoista kutistunut kuten maatalouden aiemmin. Ilmeisesti Kocka ei halunnut lähteä spekuloidaan, sillä rakennemuutosten ennustaminen on epäkiitollista puuhaa, kuten Marxin ja klassikkojen ennusteet osoittivat.

Lopuksi Kocka pohtii myönteisesti kapitalismin tulevaisuutta, mutta ei tee eroa kapitalismin ja markkinatalouden välillä. Hän toteaa, että ilman kapitalismia tuskin olisi syntynyt tuottavuutta rajusti lisäävää teollisuuttakaan (mutta huomauttaa Neuvostoliitosta). Samoin ihmisten terveys on sekin kohentunut valtavasti. Kocka käy läpi kapitalismin kritiikkejä ja toteaa (s. 149): ”Kapitalismi näyttää olevan niin muuntumiskykyinen järjestelmä, että siihen kohdistettu arvostelu vanhenee ajan myötä.” Tässä hän viittaa klassikkojen, kuten Schumpeterin ennusteisiin kapitalismin tuhosta.

Tavallisten lukijoiden ohella kirja sopii hyvin opetuskäyttöön. Kapitalismin historian lu-

kemisesta hyötyy myös käytännön ekonomisti, jolle perspektiivin laajenemisesta on hyötyä. Kockan kirjan avulla pääsee nopeasti käsiksi ”isoon kuvaan” (ks. myös Polanyi 2009 ja Ferguson 2009). Myös Kockan keskieurooppalainen tausta piristää tekstiä verrattuna tavanomaiseen anglosaksiseen kirjallisuuteen. Temin (2015) suosittelee hänkin taloustieteilijöille tutustumista kapitalismin historiaan.

Hidasliikkeisen kansalaisyhteiskunnan ja dynaamisen kapitalismin suhde on ollut ajoittain hyvinkin vaikea. Värikäs Piketty -keskustelu ei ehtinyt Kockan kirjaan mukaan, mutta tuskin sen sanoma olisi siitä muuttunut. Aivan lopuksi Kocka tiivistää (s. 152): ”Kapitalismin uudistaminen on päättymätön hanke, jonka tärkeimpiin välineisiin kuuluu kapitalismin kritiikki”. Tähän voinevat myös useimmat ekonomistit yhtyä. □

Kirjallisuus

- Neal, L. ja Williamson, J. (toim.) (2014), *The Cambridge History of Capitalism, Volume 1: The Rise of Capitalism from Ancient Origin to 1848, Volume 2: The Spread of Capitalism from 1848 to Present*, Cambridge University Press.
- Ferguson, N. (2009), *Rahan nousu. Maailman rahoitushistoria*, suom. Kimmo Pietiläinen, Terra Cognita, Helsinki. Alkuteos *The Ascent of Money, A Financial History of the World* (2008).
- Polanyi K. (1944/2009), *Suuri murros*, suom. Natasha Vilokinen, Vastapaino, Tampere. Alkuteos, *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time* (1944).
- Temin P. (2015), *The Cambridge History of "Capitalism"*, *Journal of Economic Literature* 53: 996-1016.